

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN DOKUZUNCU ORDU MÜFETTİŞLİĞİNE TAYİNİNDE OSMANLI GENEL KURMAYININ ROLÜ

Doç. Dr. SALİM KOCA
Yrd. Doç. Dr. E. SEMİH YALÇIN

“Kendilerine bir milletin talihi tevdi olunan adamlar, o milletin kuvvet ve kudretini yalnız ve ancak yine milletin hakikî ve kabil-i istihsâl menfaatleri yolunda kullanmakla mükellef olduklarını bir an hatırdan çıkarmamalıdır.”

Kemal ATATÜRK

Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine tayini, Ali Fuad (Cebe-soy) Paşa'dan başlayıp, zamanın Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey, Sadrazam Damad Ferid Paşa ve Sultan Vahideddin'e kadar uzanan bir tavsiye zinciri sonucunda gerçekleşmiştir¹. Mustafa Kemal Paşa'yı uygun bir göreve tayin için, o zaman Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ileri gelen şahsiyetlerinden Mehmet Ali Bey'e tavsiye eden Ali Fuad Paşa'dır. Mehmed Ali Bey'in Ali Fuad Paşa'nın ailesi ile dünür olması ve bu arada Ali Fuat Paşa'nın rahatsızlığı dolayısıyla Ankara'dan İstanbul'a gelmesi, ona bu tavsiyede bulunma fırsatını vermiştir. Ali Fuad Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın uygun bir göreve tayini için sadece tavsiyede bulunmakla kalmamış, aynı zamanda onun İttihatçı olmadığına Mehmet Ali Bey'i ikna etmiştir. Öte yandan, Samsun ve havalisinde asayişsizlik

¹ Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine tayini için bkz. Gotthard Jaeschke, Mustafa Kemals Sendung nach Anatolien, No: 1, *Geschichte des Islamischen Orients*, Tübingen, 1949; aynı yazar, Auftrag und Vollmacht Mustafa Kemals vom 6 Mai 1919, No: 62, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 1969; Beiträge zur Geschichte des Kampfes der Türkei um ihre Unabhaengigkeit, *Die Welt des Islams*, No: 1, 1957; *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara, 1971, s. 96-118; Tevfik Biyıkhoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, İstanbul, 1981, s. 91-110; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, İstanbul, 1965, s. 186-194; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C. I, İstanbul, 1981, s. 397-419; Tahsin Ünal, *Milli Mücadele Başlarında Mustafa Kemal*, TK, s. 73; Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1983, s. 276-296; D.A. Rustow, *The Army and the Founding of the Turkish Republic*, *World Politics*, XI. (1959), s. 537-538; Salahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, Ankara, 1973, s. 81-89; Salim Koca, "Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişliğine Tayininde Vahideddin'in Rolü", *Milli Kültür*, S. 50, 1985, s. 1-5; aynı yazar, "Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine Tayininde Damad Ferid Paşa'nın Rolü Var mıydı?", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 41, 1990, s. 3-9.

durumu ortaya çıkınca, Mehmed Ali Bey, Sadrazam Damad Ferit Paşa'ya meselenin halli için bölgeye Mustafa Kemal Paşa'nın gönderilmesini teklif etmiş ve ayrıca onu bu hususta ikna etmeyi de başarmıştır. Damad Ferid Paşa meseleyi Padişah'a arzederken, göreve Mustafa Kemal Paşa'nın tayini için ayrıca Vahideddin'i ikna etmesi gerekmemiştir. Zira, Sultan Vahideddin Mustafa Kemal Paşa'yı çok iyi tanımakta olup şahsî kabiliyetini takdir etmekte ve değerini bilmektedir. Ayrıca ona güveni de tamdır².

² Gotthard Jaesche, Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine tayininde "Padişahın kendisine olan büyük itimadını görmemezlikten gelmemek gerekir" derken Tefik Bıyıkhoğlu da, "Aksi takdirde bu tayini tasvip etmeyeceği muhakkaktır" diyerek, âdeta onun ifadesini tamamlamaktadır (G. Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara, 1971, s. 96; T. Bıyıkhoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, İstanbul, 1981, s. 100).

Mustafa Kemal, daha veliaht iken Vahideddin'in 15 Aralık 1917-4 Ocak 1918 tarihleri arasında Almanya'ya yaptığı seyahatte refakatinde bulunmuştu. Vahideddin, Çanakkale savaşlarında gösterdiği başarılarından dolayı hayranlık duyguları dolu olduğu Mustafa Kemal Paşa'yı, bu vesile ile daha yakından tanıma fırsatını bulmuş, fikirlerini ve şahsî kıymetini takdir etmişti (F. R. Atay, *Çankaya*, İst., 1980, s. 104; G. Jaeschke, *a.g.e.*, s. 97).

Mustafa Kemal Paşa Karlsruhe'dan tedaviden döndükten sonra yeni bir göreve tayin edilinceye kadar İstanbul'da kalmış ve bu arada âdet olduğu üzere Sultan Vahideddin'in Selâmlık törenlerine katılmıştır. 16 Aralık 1981 tarihli Selâmlık töreninde Sultan Vahideddin onu iki Alman generaline, "Çok takdir ve emniyet ettiğim bir kumandan" diye takdim etmiştir. Hatta o, bu güvenin bir nişanesi olarak 22 Eylül 1981'de cephede iken ona fahrî yaverliğini (*Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyari*) tevcih etmiştir. Mustafa Kemal de bu unvanı, uzun süre yazışmalarda bir iftihar vesilesi olarak kullanmıştır (G. Jaeschke, *a.g.e.*, s. 97; aynı yazar, *Auftrag und Vollmacht Mustafa Kemals vom 6 mai 1919*, s. 265).

Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesini müteakip 13 Kasım 1918 tarihinde cepheden İstanbul'a döndükten sonra Sultan Vahideddin ile görüşme isteğinde bulunmuş ve 15 Kasım 1918'de huzura kabul olunmuştur. Bu görüşmede Vahideddin, "Bilirim ki, ordunun zabıtları ve kumandanları sizi severler. Bana teminat verebilir misin ki, onlardan bana bir fenalık gelmeyecektir" gibi bir ifade ile endişesini ihtiyatkâr bir dille belirttiğinden sonra, ona güvenin bir belirtisi olarak, "Siz akıllı bir kumandansınız. Tecrübesiz arkadaşlarınızı tenvir edeceğinize eminim" demiştir (*Hakimiyeti Milliye*, 12 Nisan 1926). Bu konuşmadan anlaşılacağı gibi, Sultan Vahideddin güvendiği bir komutan olarak Mustafa Kemal Paşa vasıtasıyla orduyu elinde tutmak istemektedir.

Hiçbir olay Sultan Vahideddin'in Mustafa Kemal Paşa üzerindeki büyük güvenini sarsmamıştır: Mustafa Kemal Paşa, kendisine fikren yakın saydığı Ahmed İzzet Paşa ile birlikte iktidara gelebilmek için arkadaşları ile bazı politik teşebbüslerde bulunmuştu. Hatta bu gaye ile arkadaşlarıyla toplantılar bile düzenlemişti. Öyle ki, bir gün arkadaşları ile İttihat ve Terakki Hükûmeti Dahiliye Nazırlarından İsmail Canbulat'ın evinde toplandıkları ve hükümet aleyhinde kararlar aldıkları ihbar edildiğinde Sultan Vahideddin, -şüphesiz kendisine duyduğu büyük güvenin tesiriyle- onun böyle teşebbüslerin içinde olmasına ihtimal vermediğini o zaman sadrazam olan Tefik Paşa'ya söylemiştir (Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Haz. C. Kutay, İst. 1981, s. 263).

Söylemeye bile gerek yoktur ki, bu olay Sultan Vahideddin'in Mustafa Kemal Paşa üzerinde güveninin derecesini açıkça göstermektedir. Anlaşılacağı üzere, Sultan Vahideddin'in Mustafa Kemal Paşa üzerindeki güveni herhangi bir olay karşısında silinip gidecek kadar köksüz değildir.

Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine tayininde başta Sultan Vahideddin olmak üzere, zamanın sadrazamı Damad Ferid Paşa, Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey, Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Cevad (Çobanlı) Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye İkinci Reisi Diyarbekirli Kâzım (İnanç) Paşa gibi büyük devlet erkanından bazıları '*şahsi kaygılarını*', bazıları da '*millî menfaatleri*' gözeterek, bu tayin üzerinde, şüphesiz, hepsi de müsbet rol oynamışlardır. Her ne sebeple olursa olsun, Mustafa Kemal Paşa'nın tayini meselesi, başlangıçta normal bir idari-askeri karar gibi gözükmüş, fakat sonuçları itibariyle yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan bir milletin istiklal mücadelesinde hareket noktasını oluşturmuştur.

Şahsî kaygı ve korkuların ön plana çıktığı günlerde "*Millî Mukavemet*" fikrini en üst düzeyde düşünen ve bunun uygulaması için çaba gösteren Mustafa Kemal Paşa'dır. O, daha İstanbul'a gelmeden önce sahip olduğu bu düşüncesini bir sır gibi vicdanında saklamış, Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa bu kararı Nutuk'ta şu şekilde dile getirmektedir: "... ben milletin vicdanında ve geleceğinde hissettiğim büyük gelişme kabiliyetini, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak, yavaş yavaş bütün bir topluma uygulamak mecburiyetinde idim"³.

Biz bu yazımızda, söz konusu tayinin gerçekleşmesinde Osmanlı Genel Kurmayının rolünü belirtmeye çalışacağız.

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN 9. ORDU MÜFETTİŞLİĞİNE TAYİNİ İLE İLGİLİ İŞLEMLERİN TAMAMLANMASINDA ROL OYNAYAN DEVLET ERKANI VE BUNLARIN MUSTAFA KEMAL'E KARŞI TAVIRLARI

Başta Harbiye Nazırı Şakir Paşa olmak üzere Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey, Bahriye Nazırı Avni Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi (Genel Kurmay Başkanı) Cevad (Çobanlı) Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye İkinci Reisi

Sultan Vahideddin, Mustafa Kemal Paşa'ya duyduğu büyük bir güvenin bir diğer belirtisi olarak, ona kızı Sabiha Sultanı vermek istemiştir. Fakat Mustafa Kemal Paşa bu evliliği istememiş olacak ki, karşı tarafın kabul edemeyeceği bir teklifte bulunmuştur (Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, Ank., 1958, s. 273 vd.).

Yukarıdan beri izah etmeye çalıştığımız bu "*büyük güven*"in tesiri ile Sultan Mehmed Vahideddin; "*Samsun'a bir müfettiş gönderileceğini öğrenince, yaveranımdan Erkânı-Harp Mirlivası (Tuğgeneral) Mustafa Kemal Paşa'yı da namzetler meyanında nazar-ı itibara alınız*" diye zamanın "*hükümetini ikaz*" etmiştir. Böylece, tarihin Türk milletine en büyük ihsanı olan bu tayin gerçekleşmiştir (S. Koca, Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişliğine Tayininde Vahideddin'in Rolü Var mıydı?, *Millî Kültür* S. 50, 1985, s. 3).

³ Mustafa Kemal ATATÜRK, *Nutuk*, C. I (Haz. Zeynep Korkmaz), Ankara, 1984, s. 11.

Diyarbakirli Kâzım (İnanç) Paşa gibi büyük devlet erkânı, Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişlik görevi ile ilgili işlemlerini görülmemiş bir sürat ve çabuklukla tamamlamışlar ve Paşa'yı 15 gün içinde Samsun'a uğurlamışlardır. Eğer adlarını zikrettiğimiz büyük devlet erkânından biri veya birkaçı Paşa'ya karşı menfi bir tavır alsaydı veya en azından bu işe ilgisiz kalsaydı, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi tehlikeye düşebilirdi. Çünkü zaman aleyhimize işliyordu. 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar İzmir'e çıkmışlardı. İşgal sınırlarını nerelere kadar genişletecekleri insaflarına kalmıştı. Ayrıca, işgal komutanları Osmanlı idaresini her gün daha fazla kontrolleri altına alıyorlardı. Öte yandan, Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığı gün Kafkaslar'dan İstanbul'a dönen İngiliz Karadeniz Ordusu Komutanı General Milne, bu tayinden şüphelenmiş olmalı ki "... *Bu subayların ne gibi görevler yapacaklarını ve düzenlenilen tensikatın (düzenlemenin) mahiyetinin neden ibaret olduğunun lütfen açıklanmasını istirham ederim*"⁴ diye Harbiye Nazırlığı'ndan durumu sormuştur. General Milne 6 Haziran 1919 tarihli yazısında da, "*Kemal Paşa ile mahiyetinin derhal İstanbul'a dönmeleri için emir buyrulmasını talep ederim*"⁵ diyerek, asıl niyetini açığa vurmuştur.

General Milne'nin bu yazıları bize tayin ile ilgili işlemlerin tamamlanmasında acele edilmekle ne kadar isabetli davranıldığını göstermektedir. Yoksa bu iş daha başlamadan bitebilirdi.

1- ŞAKİR PAŞA (Harbiye Nazırı) ve MUSTAFA KEMAL PAŞA

Millî Savunma Bakanı (Harbiye Nazırı) Şakir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçı olmadığını öğrenince, "Bunun üzerinde duralım" diyor.

Şakir Paşa da Mustafa Kemal Paşa'nın şahsî kabiliyetini takdir etmesine rağmen, onun İttihatçı olmasından çekiniyordu. Karakol Cemiyeti Erkânından, daha sonra Halk Partisi İstanbul müfettişi olan avukat Refik İsmail Bey, o zaman bir görüşme sırasında onun bu endişesini ortadan kaldırmayı başarmıştır. Refik İsmail Bey'in anlattığına göre, Şakir Paşa ile aralarında geçen konuşma şöyle cereyan etmiştir: "Mütareke esnasında, kurtuluş çareleri arayarak birşeyler yapmak istediğimiz günlerde, pek yakın dostum olan Harbiye Nazırı Şakir Paşa'yı ziyarete gitmiştim. Hoş beşten sonra şuradan buradan konuşurken, sözü Anadolu'ya intikal ettirerek:

— "*Paşam, bu tezebzüb (karışıklık) ne olacak? Düşmanların bu halleri vesile edip her tarafa el uzatmalarından korkuyorum*", dedim. Paşa da:

⁴ *Harp Tarihi Vesikalar Dergisi*, s. 1, Belge No: 15; Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, TTK Yayını, Ankara, 1989, s. 41.

⁵ *Harp Tarihi Vesikalar Dergisi*, s. 1, Belge No: 17.

— “*Ya, hakkın var. Ama bu işleri kavrayıp lâykıyla düzeltecek adam yok*”, deyince ben de:

— “*Aman Paşam, genç Anafartalar kahramanı ne güne duruyor?*” dedim. Paşa hemen irkildi:

— “*Mustafa Kemal mi?... Evet, muktedir bir kumandandır; ama İttihatçı imiş, öyle diyorlar.*”

— “*Ne münasebet Paşam, dehşetli İttihatçılık düşmanıdır. Enver’i bulsa, bir kaşık suda boğar..*”

— “*Sahi öyle mi?... Tabii sen daha iyi bilirsin, bu zatın İttihatçı olmadığını söylediğin iyi oldu. Bunun üzerinde duralım*”⁶.

İngilizlerin raporu ve görev teklifi

Herhalde o günlerde Harbiye Nazırlığı, hükümeti en çok meşgul eden Samsun ve havalisindeki asayişsizlik durumu üzerinde durmakta ve meselenin halli için çareler araştırmaktadır. Harbiye Nazırı Şakir Paşa’nın son sözleri bu durumu belli ettiği gibi, aynı zamanda aradığını bulmuş bir insanın ifadesini de yansıtmaktadır. Öyle ki, o, son sözleri ile Samsun ve havalisindeki asayişsizlik olayının araştırılmasına Mustafa Kemal Paşa’nın memur edilebileceğini o zaman âdeta ifşa etmiştir. Nitekim aradan çok geçmeden Şakir Paşa görev teklifinde bulunmak üzere Mustafa Kemal Paşa’yı makamına davet etmiştir. Mustafa Kemal hatıralarında bu görüşmeyi şöyle nakleder: “Bürosunun tam karşısında oturdum. Bir tek kelime söylemeksizin bana dosyayı uzattı: “*Bunu okur musunuz?*” dedi. Dosyayı baştan nihayete kadar gözden geçirdim. Hülasası şu idi: “*Samsun ve havalisinde birçok Rum köyleri Türkler tarafından hergün tecavüze uğramaktadır. Osmanlı hükümeti bu vahşi tecavüzlerin önüne geçememektedir. Bu havalinin emniyet ve huzurunu temin etmek insanîyet namına borcumuzdur.*” Raporlar İstanbul hükümetine verilirken bir de protesto ilâve edilmişti: “*Bu tecavüzleri menetmek lâzımdır. Eğer siz âciz iseniz, vazifeyi biz üstümüze alacağız!*” Dosyayı okuduktan sonra Harbiye Nazırının yüzüne baktım: “*Emriniz Paşam*”, dedim. “*Bu böyle midir, zannedersiniz?*” “*Zannetmiyorum, fakat birşeyler olmak ihtimali vardır.*” Bunun üzerine asıl bahse geçti: “*İşte, böyle midir, değil midir, evvelâ bunu ortaya çıkarmak için oralara bir zatın gidip tetkiklerde bulunması lâzımdır. Ben Sadrazam Paşa ile (Damad Ferid Paşa) görüştim. Sizi münasip gördük. Oraya gidesiniz ve meselenin mahiyetini anlayasınız.*” “*Memnuniyetle giderim. Ancak ben oraya Türkler Rumlar zulmediyor mu, etmiyor mu, yalnız bunu anlamak*

⁶ Feridun Kandemir, *Rauf Orbay*, İstanbul, 1965, s. 35.

için mi gideceğim, memuriyetim bu mu olmak lâzımdır?” “Evet, konuştuğumuz budur!” “Pekâlâ, yalnız müsaade buyurursanız memuriyetime bir şekil vermek lâzım!” Sizi üzmemeyim, arzu ederseniz Erkân-ı Harbiye Reisinizle görüşerek bunu tespit edeyim.” “Hay Hay!” dedi⁷.

Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nazırlığı makamından ayrıldıktan sonra Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi (Genel Kurmay Başkanı) Fevzi (Çakmak) Paşa'yı aramış; fakat makamında bulamamıştır. Ancak, hasta olduğunu ve yirmi günden beri gelmemekte olduğunu öğrenebilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın sonradan öğrendiğine göre, meselenin aslı şöyle imiş: “Suriye fatihi General Allenbi İstanbul'a geleceği zaman, Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'yı çağırması ve karşılamaya gitmesini istemiş. Fevzi Paşa:

“Ben bunu yapamam” demiş, “Yapmak lâzımdır!” cevabını alınca da: “Hastayım, evime gidiyorum!” demiş ve o günden beri evinden çıkmamıştır”⁸.

Şakir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın Genel Kurmay İkinci Başkanı Diyarbakirli Kâzım (İnanç) Paşa'ya hazırlattığı 9. Ordu Müfettişliği ile ilgili talimatnameyi imzalamakta tereddüt geçiriyor.

Durum böyle olunca, Mustafa Kemal Paşa meseleyi Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Diyarbakirli Kâzım (İnanç) Paşa'ya açmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Kâzım (İnanç) Paşa'ya hükümetin ve kendinin isteklerinden meydana gelen bir talimatname hazırlatarak Harbiye Nazırı Şakir Paşa'ya verilen yetkinin genişliğinden dehşete düşen Şakir Paşa, Kâzım Paşa'ya hitaben: “Paşa oğlum, siz Üçüncü (9.) Ordu Müfettişliği değil, bütün Anadolu'da sahib-i nüfuz bir müfettişlik ihdas etmişsiniz, bu nasıl birşey?” demiştir⁹. Mustafa Kemal'in daha sonra “Bu rahmetlîde vicdanı seziş olmak lâzımdı” dediği Şakir Paşa, talimatname için “İmza edemem”, fakat “Mührümü basarım” demiştir¹⁰.

Bu kadarını da yeterli bulan Mustafa Kemal Paşa, mühürlü talimatnâme-yi almış ve cebine koymuştur. Mustafa Kemal daha sonra hatıralarında, o andaki duygularını şu sözlerle dile getirmektedir: “Ne âlâ şey... Talih bana öyle müsait şartlar hazırlamış ki, kendimi onların kucagında hissettiğim zaman ne kadar bahtiyarlık duydum, tarif edemem. Nezaretten çıkarken, heyecanımdan dudaklarımı ısırığımı hatırlıyorum. Kafes açılmış, önünde geniş bir âlem, kanatlarını çırparak uçuşa hazırlanan bir kuş gibi idim”¹¹.

⁷ F. Rıfık Atay, 19 Mayıs, Ankara, 1944, s. 19; *Yakın Tarihimiz*, C. III., s. 16.

⁸ F. R. Atay, 19 Mayıs, s. 19.

⁹ *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1933, Kâzım İnanç Paşa'nın açıklaması.

¹⁰ F. R. Atay, *A.g.e.*, s. 20 vd.

¹¹ F. R. Atay, 19 Mayıs, s. 22.

Mustafa Kemal'in bu sözlerinden, müfettişlik talimatnamesini alıncaya kadar çok endişeli ve zor günler geçirmiş olduğunu anlamak güç değildir.

Mustafa Kemal'in Erkân-ı Harbiye-i Umumiye İkinci Reisi Diyarbekirli Kâzım (İnanç) Paşa'ya yazdırdığı ve Harbiye Nazırı Şakir Paşa'ya da ancak mühürlelebildiği talimatname, 6 Mayıs 1919 tarihinde Meclis-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu)'da okunup uygun görülmüş¹² ve aynı gün Mustafa Kemal Paşa'ya resmen tebliğ edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen bu talimatnamenin üst yazısında özellikle “*Yola çıkmakta acele buyrulması rica olunur*”¹³ denmektedir.

Mustafa Kemal 6 Mayıs 1919 tarihli talimatnameyi aldıktan sonra, Şakir Paşa tarafından Sadrazam Damad Ferid Paşa'ya 9. Ordu Müfettişi olarak takdim edilmek üzere tekrar makamına davet edilmiştir. Harbiye Nazırı Şakir Paşa davetine icabet eden Mustafa Kemal Paşa'ya, “*Çocuğum, beni utandırma. Beni mesuliyet altında bırakma. Şimdi seni Damad Ferid Paşa'ya götüreceğim. Kendini iyi tut. İyi konuş. Ona söz verdim*” dedikten sonra, birlikte Sadrazam'ın makamına gitmişlerdir. Şakir Paşa, “*Efendimiz, yeni vazife ile Anadolu'ya giden Mustafa Kemal Bey'i zat-ı devletinize takdim ederim*” dedikten sonra oturulup, karşılıklı konuşulmuştur. Görüşme Şakir Paşa'yı endişelerinde haklı çıkarmayacak kadar iyi geçmiştir. Sadrazam'ın yanından ayrıldıktan sonra, Şakir Paşa Mustafa Kemal'in elini sıkarak, “*Dikkatinize teşekkür ederim. Bu dikkat çok sürmeyecektir. Ben vazifeyi yaparım. Tarih bunu yazacaktır. Fakat senin de benim yaptıklarımı unutmamaklığımı istiyorum*” demiştir. Mustafa Kemal, “*bu namuslu adamın elini öpmüş*” ve “*Yaptıklarınız büyüktür. Bunu bir gün gözlerinizle görmenizi temenni ederim*” diye karşılıklı bulunmuştur.

Sadaret konağının koridorlarında birlikte yürürlerken Şakir Paşa Mustafa Kemal Paşa'ya, “*İster misiniz, Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey'le sizi konuşturayım?*” demiş ve O da daha önce tanışmış olduğunu söylemeden “*Çok*

¹² 6 Mayıs 1919 tarihli vesikada talimatname Vükelâ Meclisi'nde müzakere edilmiş deniyorsa da, 17 Mayıs tarihli vesika ise, bunun böyle olmadığını gösteriyor. Öyle anlaşılıyor ki, Harbiye Nazırı Şakir Paşa ilgili makamlara bir an önce emir verebilmek için, talimatname daha Bakanlar Kurulu'nda görüşülmeden rica ile almıştır. Şakir Paşa bunu böyle yapmakla, herhalde Mustafa Kemal Paşa'nın bir an önce Samsun'a hareket etmesini istemiş olmalıdır. Talimatnamenin üst yazısında “*yola çıkmakta acele edilmesi rica olunur*” denmesi, bunu açıkça göstermektedir. 7 Mayıs'ta ilgili makamlara tebliği yapılan talimatname, 17 Mayıs'ta, yani Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a hareketinden bir gün sonra, Bakanlar Kurulu'nda okunmuş ve uygun görülmüştür. Talimatname, Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey'in 18 Mayıs'ta yaptığı “*Kayseri ve Maraş müstakil mutasarrıflıklarının müfettişlik bölgesine eklenmesi teklifi ile birlikte Harbiye Nezaretine gönderilmiştir (Harp Tarihi Vesikalar Dergisi, s. 1; No: 4; Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, s. 2.)*”

¹³ *Harp Tarihi Vesikalar Dergisi, s. 1, No: 4.*

münasip olur, efendim. Vazifemin o makamla alâkası vardır” diye karşılık vermiştir. Şakir Paşa, “Samsun’daki vakanın tahkikine memur Mustafa Kemal Paşa” deyince, Mehmed Ali Bey sevinç alâmetleri göstererek, “Sizi tebrik ederim. Çok isabetli bir intihapta (seçimde) bulundunuz. Ben zaten Paşa’yı tanıyıp, takdir etmiştim. Kanaatime siz de iştirak etmiş olduğunuz için bahtiyarım” diye konuşmuştur. Mehmed Ali Bey, bakanlığı ile ilgili işlerinde kolaylık sağlayacağından, doğrudan doğruya muhaberede bulunabileceklerinden bahsetmiş ve pek samimi olarak ayrılmışlardır¹⁴.

Pontusçuların hareketinden bir hayli endişeye düşen Şakir Paşa’nın, Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey tarafından meselenin halli için tavsiye edilen Mustafa Kemal Paşa üzerinde Sadrazam ile anlaşması oldukça kolay olmuştur. Onun, talimatnamenin üst yazısında Mustafa Kemal Paşa’nın yola çıkmakta acele etmesini istemesi, Pontusçuların hareketleri ile ilgilidir. Ancak Şakir Paşa, Mustafa Kemal Paşa’ya verilen yetkinin genişliğinden tereddüde düşmüş; fakat yine de talimatnâmeyi mühürleyerek bu meseleyi halletmiştir. Şurası muhakkaktır ki, Şakir Paşa asıl büyük rolü tayin ile ilgili işlemlerin tamamlanmasında oynamıştır. O, Vükelâ Meclisi’ne gönderilen talimatnâmeyi daha müzakere edilip onaylamadan, alıp ilgili makamlara tebliğlerde bulunmuştur. Böylece, Mustafa Kemal Paşa’nın bir an önce Samsun’a hareket etmesini sağlamıştır.

2- DİYARBEKİRLİ KÂZIM (İNANÇ) PAŞA VE 6 MAYIS 1919 TARİHLİ TALİMATNAME

“Mesuliyet yükü herşeyden, ölümden de ağırdır.”

“Her an tarihe karşı, cihana karşı hareketimizin hesabını verebilecek bir vaziyette bulunmak lâzımdır.”

Kemal ATATÜRK

Kafasında taşıdığı fikirleri Kâzım (İnanç) Paşa’ya âdeta açıklarcasına anlatan Mustafa Kemal Paşa: “Ben zaten şu veya bu suretle Anadolu’ya geçmek fırsatını arıyordum” diyor.

Mustafa Kemal Paşa, müfettişlik yetki ve sorumluluklarını ihtiva eden 6 Mayıs 1919 tarihli talimatnameyi Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genel Kurmay Başkanı) Fevzi (Çakmak) Paşa’nın o zaman raporlu olması dolayısıyla İkinci Başkan Diyarbekirli Kâzım (İnanç) Paşa’ya hazırlattırıp, Harbiye Nazırı Şakir Paşa’ya mühürlettirmiştir. Profesör Gotthard Jaeschke’nin de be-

¹⁴ Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, İstanbul, 1964, s. 40 vd.; Atay, s. 22 vd.

lirttiği gibi, Mustafa Kemal'in 1926'da yazdırdığı ve 1944'de yayınlanan hatıralarında anlattıkları ile Kâzım İnanç Paşa'nın 1933 yılında Cumhuriyet Gazetesi'ne yaptığı açıklama, esas itibarıyla birbirine uymaktadır¹⁵. Böylece her iki hatıra vasıtasıyla bu tarihi talimatnamenin nasıl meydana getirildiğini ve bu arada Kâzım İnanç Paşa'nın bu konuda oynadığı rolü tereddütlere yer vermeyecek şekilde öğrenmek mümkün olmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa gerçekten, o zaman sık sık görüştüğü Kâzım (İnanç) Paşa'dan arzu ettiği talimatnameyi hazırlatmak hususunda büyük anlayış ve yardım görmüştür. Hatta O, Kâzım Paşa'yı fikren kendine yakın görmüş olmalı ki, ona düşüncelerini ihsas etmekten çekinmemiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırı Şakir Paşa'dan Samsun ve havalisindeki olayların araştırılmasına dair görev teklifi alınca, Genel Kurmay Başkanlığı Dairesi'ne gitmiş ve durumu Genel Kurmay İkinci Başkanı Kâzım Paşa'ya açmıştır. Orada ona hemen hemen bütün düşüncelerini anlatan Mustafa Kemal, sözlerini, "*Ben zaten şu veya bu suretle Anadolu'ya geçmek fırsatını arıyordum. Madem ki onlar teklif ettiler, fırsattan mümkün olduğu kadar istifade etmeliyiz*" şeklinde cümlelerle bitirmiştir¹⁶.

İtilâf Devletlerinin dikkatlerini üzerine çekmemek düşüncesiyle o günlerde orduyu küçültmek ve yeni makamlar ihdas etmekle meşgul olan Genel Kurmay Başkanlığı'nın, Mustafa Kemal Paşa'ya Samsun ve havalisindeki olaylarla ilgili bir görev bulması pek güç olmamıştı. Öte yandan daha önce Mersinli Cemal Paşa'nın Konya'da Yıldırım Kıtaatı Müfettişliği'ne tayin edilmiş olması (2 Şubat 1919), bu hususta önemli bir kolaylık sağlamıştı. Fakat, Mustafa Kemal Paşa memuriyetin şekline değil, verilecek yetkinin mümkün olduğu kadar geniş olmasına önem veriyordu. Kâzım Paşa, "*Zaten ordu müfettişlikleri meselesi var. Sen o taraflara ordu müfetişi unvaniyle gidebilirsin*" deyince, O "*Unvanın ehemmiyeti yok. Şimdi Harbiye Nazırı ile konuş; benden ne istiyorlar tespit et; üst tarafını kendimiz yaparız*" diyerek bu konuda asıl düşüncesi ni açığa vurmuştur.

Mustafa Kemal Paşa arzu ettiği talimatnameyi hazırlatıp imzalatmak hususunda Diyarbakırlı Kâzım İnanç Paşa'dan büyük anlayış ve yardım görüyor.

Kâzım (İnanç) Paşa Harbiye Nazırı Şakir Paşa'nın görüşünü alıp döndükten sonra, Mustafa Kemal ona: "*Onlar ne istiyorlarsa, azamisini ilâve ederek bir talimatname kaleme alınız; yalnız bir noktayı ben not ettireyim*" demiştir.

¹⁵ G. Jaeschke. *Auftrag und Vollmacht Mustafa Kemals vom 6 Mai 1919*, c. 62, s. 270; G. Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İngiliz Belgeleri*, Ankara, 1971, s. 270.

¹⁶ F.R. Atay, *19 Mayıs*, s. 19.

Mustafa Kemal 1926 yılında yazdırdığı hatıralarında o zaman talimatnameye eklettirdiği maddeler hakkında şunları söylemektedir: “Mümkün olduğu kadar Anadolu’nun her tarafına emir vermeli idim. İstedğim bir madde, Samsun’dan başlayarak bütün şark vilâyetlerinde bulunan kuvvetlerin kumandanı olmaklığım ve bu kuvvetlerin bulunduğu vilâyetler ve valilerine doğrudan doğruya emir vermekliğimdi. Bir başka madde, bu muntika ile herhangi bir temasta bulunan askerî ve idarî makamlara işarlarda (yazı ile bildirme) bulunabilmeğliğimdi.”

Mustafa Kemal Paşa talimatnamede yer almasını istediği bu maddeleri dikte ettirdikten sonra, Kâzım Paşa’ya tekrar; “Onların arzularını bir araya topla; fakat sonuna bu iki maddeyi ilâve et” demiştir. Kâzım Paşa o zaman, onun esas gayesi hakkında bir şeyler sezinlemiş olacak ki, “Birşey mi yapacaksın” diye sormaktan kendini alamamıştır. Mustafa Kemal Paşa da, “Evet... Birşey yapacağım. Bu maddeler olsada olmasa da yapacağım” şeklinde karşılık vermiştir. Kâzım Paşa gülererek “Vazifemiz, çalışacağız” demiştir¹⁷.

Mustafa Kemal bu sözleri söylediği sırada herkes herşeyden ümidini kesmiş bulunuyordu. Bu ortam içinde, onun söylediği bu sözler, Türklüğün azim ve iradesini göstermesi bakımından dikkate şayandır.

Mustafa Kemal Paşa ertesi gün müsveddeyi okuyup, tekrar bazı tashih ve ilâvelerde bulununca, Kâzım Paşa dayanamamış ve “Salâhiyetin bu kadarı da çok fazla olmaz mı Paşam? Çünkü korkarım ki, Nazır kabul etmemelik eder” diye onu ikaz etmek ihtiyacını duymuştur.

Kâzım (İnanç) Paşa son şeklini alan talimatnameyi Harbiye Nazırı Şakir Paşa’ya götürmüş ve imzasına arzetmiştir. O gün hasta bulunan Harbiye Nazırı Şakir Paşa, talimatnameyi Kâzım Paşa’ya okutmuş; fakat okuma işi daha bitmeden “Paşa oğlum, siz üçüncü (9.) Ordu Müfettişliği değil, bütün Anadolu’da sahib-i nüfuz bir müfettişlik ihdas etmişsiniz, bu nasıl şey” diye yetkinin genişliği karşısında hayretini belirtmekten kendini alamamıştır. Kâzım Paşa, “Hayır efendim, müfettişliklerin kendi hududuna mücavir (komşu) kıtaat ve vilâyetlerde de temasta bulunması vazifemizin mesul ve mevzuuna dahildir. Tabirimiz umûm Anadolu müfettişliği sarahatinde ifade etsek dahi yeniden bir şey ihdas etmiş olmuyoruz” gibi bir açıklamada bulduysa da, Şakir Paşa’yı ikna etmesi mümkün olamamıştı. Ancak Paşa, “İmzaya lüzum yoktur; yalnız mühürlersin” diyerek ona mührünü vermiştir¹⁸. Mustafa Ke-

¹⁷ F.R. Atay, 19 Mayıs, s. 20.

¹⁸ Cumhuriyet, 17 Mayıs 1933; Almanca trc. için bkz. G. Jaeschke, Mustafa Kemals Sendung Nach Anatolien, s. 23 vd.

mal Paşa bu kadarını yeterli bulmuştur. Ayrıca o, Kâzım Paşa'nın itirazlarına rağmen, son olarak talimatnameye "Müfettişlik lüzum gördükçe doğrudan doğruya Sadrazam Paşa ile muhabere eder" kaydını koydurmuştur¹⁹.

6 Mayıs 1919 tarihli tarihî talimatname âdeta Mustafa Kemal Paşa'nın eseri olarak ortaya çıkıyor.

Mustafa Kemal Paşa'yı tasavvur ve gayesine ulaştıracak olan tarihi talimatnamenin tam metni şöyledir:

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesi

Şube

I

Numara

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğine

verilecek talimat suretidir.

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne ait vezaif Zât-ı âlîniniz Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne tayini İrade-i Seniyye-i Cenab-ı Padişahi şeref-südur (Padişah emri) buyrulmuştur. Ancak işbu müfettişlikteki vezaif-i âlileri), yalnız askerî olmayıp müfettişliğin ihtiva eylediği muntika dahilinde aynı zamanda da mülkîdir.

1. İşbu müşterek vezaif (görevler) şunlardır:

a) Muntıkada asayiş-i dahilinin iade ve istikrarı ve bu asayişsizliğin esbab-ı hususunun (ortaya çıkış sebebinin) tespiti.

b) Muntıkada ötede beride müteferrik (ayrı ayrı) bir halde mevcudiyetinden bahsedilen esliha (silâhlar) ve cephanenin bir an evvel toplattırılarak münasip depolara iddiharı (yığma) ve muhafaza altına alınması.

c) Muhtelif mahallerde birtakım şûralar mevcut olduğu ve bunların asker toplamakta bulunduğu ve gayr-ı resmî bir surette ordunun bunları himaye eylediği iddia olunuyor. Böyle şûralar mevcut olup da asker topluyorlarsa, kat'iyyen men'i ile bu kâbil (gibi) müteşekkil şûraların da lâğvı.

2. Bunun için:

a) İki fırkalı olan Üçüncü ve dört fırkalı olan Onbeşinci Kolordular müfettişlik emrine verilmiştir. İşbu kolordular hareket ve asayiş hususâtında doğrudan doğruya müfettişlikle ve muamelât-ı cariye (günlük işler), yani muamelât-ı zatiye (özlük işler) kuvve-i umûmiye (genel kuvvet) vesaire gibi hususatta kemâfissabık (eskisi gibi) Harbiye Nezareti'yle muhabere edecek-

¹⁹ F.R. Atay, 19 Mayıs, s. 21.

lerdir. Fırka (tümen) veyahut mıntıka (bölge) kumandalığı veya bir vazife-i hususiyeye tayin edilecek zabitanın tayin ve tebdilleri (değiştirme) müfettişliğin muvafakat (onayı) ve talebiyle olacaktır. Maahaza (bununla beraber) sair (diğer) hususatta lüzum ve menfaat görererek müfettişliğin verdiği talimatı kolordu kumandanları aynen tatbik edeceklerdir. Bilhassa ahval-i sıhhiyye pek mühimdir. Bu zemindeki tetkikat ve icraatın ahaliye de teslimi lâzımdır.

b) Müfettişlik mıntakası Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilâyetleri ile Erzinan ve Canik²⁰ müstakil livalarını (sancak) ihtiva eylediğinden müfettişliğin yukarıda ta'dât edilen (sayılan) vezaif-i tedvir (idare) için vereceği bil-cümle talimat işbu vilâyetlerle mutasarrıflıklar doğrudan doğruya ifa edeceklerdir. Müstakile (bağımsız sancaklar) (Diyarbakir, Bitlis, Mamüretülaziz (Eflâziz), Ankara, Kastamonu vilâyetleri) ile kolordu kumandanlıkları da müfettişliğin ifa-ı vazife sırasında re'sen (doğrudan doğruya) vâki olacak müracaatlarını nazar-ı dikkate alacaklardır.

4. Müfettişliğin hususat-ı askeriyyeye ait merci Harbiye Nezareti olmakla beraber hususat-ı saire (diğer konular) için makamat-ı âliye-i aidesiyle (yüksek makamlarla, yani başbakan) muhabere edecek ve işbu muhabereden Harbiye Nezareti'ne de haber verecektir²¹.

Şifreye tahvil edildi
(değiştirildi)
7.5.(1919)
Refet

Harbiye Nazırı
Mehmed Şakir bin
Numa Tahir
Mühür

Genel Kurmay İkinci Başkanı Diyarbakirli Kâzım (İnanç) Paşa İngiliz işgal subayının şüphelerini dağıtmayı başarıyor.

Söylemeye bile gerek yoktur ki, bu talimatnamede Mustafa Kemal Paşa'nın o zaman Kâzım (İnanç) Paşa'ya dikte ettirdiği maddeler açıkça belli olmaktadır.

Diyarbakirli Kâzım (İnanç) Paşa, sadece 6 Mayıs 1919 tarihli talimatnâmeyi hazırlayıp Harbiye Nazırına onaylatmakla kalmamış, İngiliz işgal komutanlığının, Mustafa Kemal Paşa'nın beraberinde götürmek üzere teşkil ettiği karargâhındaki²² subayların çokluğu üzerinde uyanan şüphelerini de dağıt-

²⁰ Trabzon vilâyetine bağlı dört sancaktan biri. Merkezi Samsun idi.

²¹ Vesika, No: 3.; *Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1982, s. 23-24, (Belge-21).

²² 9. Ordu Müfettişliği Karargâhından başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere 17 yüksek rütbeli subay ve iki askeri memur görev yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa beraberinde götürdüğü erkân-ı harbiyesini, o zaman Genel Kurmay İkinci Başkanı olan Diyarbakirli Kâzım İnanç Paşa ile an-

mayı başarmıştır. O, 1933 yılında Cumhuriyet Gazetesi'ne yaptığı açıklamada, bu hususta şunları söylemektedir. "Gazi Hazretlerinin hareketleri günü dairesindeki yerimde bulunmadım. Erteki günü İngiliz irtibat zabitlerinin beni çok aradığını ve nihayet İngiliz Komutanlığı'nın bir mektubunu bıraktığını söylediler. Mektup cevaplı bir protesto idi. Muazzam bir ordu karargâhı gönderdiğimizden ve bunun ahkâmı mütareke ile taban tabana zıt bulunduğundan ve hemen cevap talep edildiğinden bahsediliyordu.

İngiliz irtibat zabitini gördüm. İngiliz ordusu karargâhında kaç zabıt bulunduğunu sordum. İyi hatırlamıyorsam da iki yüze yakın bir rakam söyledi. "Halbuki muazzam gördüğünüz bu karargâhta 20 zabıt bile yok" mukabelesinde bulundum ve o gün cevabı tehir ile ertesi sabah gönderdim"²³.

Gerçekten bu tayin, "şu veya bu suretle Anadolu'ya geçmek fırsatını" arayan Mustafa Kemal'e bu hususta büyük kolaylık sağlamıştır. O, yetki ve sorumluluklarını ihtiva eden 6 Mayıs 1919 tarihli talimatnameyi hazırlamak ve ilgili makamın onayından geçirmek hususunda da, o zaman Genel Kurmay İkinci Başkanlığı makamında bulunan Diyarbakırlı Kâzım İnanç Paşa'dan büyük anlayış ve yardım görmüştür. Öte yandan O, bizzat Kâzım Paşa'ya talimatnamede yer almasını istediği maddeleri dikte ettirmekle, işi tesadüflere bırakmayan, olaylar ve kişiler üzerinde kolayca hakimiyet kurabilen büyük adam olma özelliğini daha o zaman göstermiştir. Böylece talimatname hükümetin değil, onun eseri olarak ortaya çıkmıştır.

laşarak bizzat kendisi teşkil etmiştir. Bunların adları rütbe sırasıyla şöyledir: 1. Mustafa Kemal Paşa (9. Ordu Müfettişi), 2. Kurmay Albay Refet (Bele) (3. Kolordu Komutanı), 3. Kurmay Albay Manastırlı Kâzım (Dirik) (Müfettişlik Kurmay Başkanı), 4. Dr. Albay İbrahim Tali (Öngören) (Müfettişlik Kurmay Başkanı), 5. Kurmay Yarbay Mehmed Arif (Ayıcı) (Kurmay Başkan Yardımcısı - 1926 yılında İzmir'de idam edildi), 6. Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerede) (Karargâh Erkân-ı Harbiyesi İstihbarat ve Siyasî Şube Müdürü 1939-42 yılları arasında Berlin'de Büyük Elçilik görevinde bulunmuştur), 7. Topçu Binbaşı Kemal (Doğan) (Müfettişlik Topçu Komutanı), 8. Dr. Binbaşı Refik (Saydam) (Sağlık Başkan Yardımcısı), 9. Yüzbaşı Cevad Abbas (Gürer) (Müfettişlik Başyaveri), 10. Yüzbaşı Mümtaz (Tünay) (Kurmay Mülhâkı), 11. Yüzbaşı İsmail Hakkı (Ede), (Kurmay Mülhâkı), 12. Yüzbaşı Ali Şevket (Öndersev), (Müfettişlik Emir Subayı), 13. Yüzbaşı Mustafa Vasfi (Süssoy), (Karargâh Komutanı), 14. Üsteğmen Hayati (Kurmaybaşkanı Emir Subayı ve Müfettişlik Kalem Amiri), 15. Üsteğmen Arif Hikmet (Gerçekçi), (Kurmay Mülhâkı), 16. Üsteğmen Abdullah (İaşe Subayı), 17. Teğmen Muzaffer (Kılıç) (Müfettişlik İkinci Yaveri), 18. Birinci Sınıf Katip Faik (Aybars) (Şifre Katibi), 19. Dördüncü Sınıf Katip Memduh (Atasev) (Şifre Katibi Yardımcısı). (Genel bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu, Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar, Ankara 1971). Daha sonra Amasya'ya gelip Mustafa Kemal Paşa'ya katılanlar da şunlardır: 1. Hüseyin Rauf (Orbay), 2. İbrahim Süreyya (Yiğit), 3. Yüzbaşı Osman Nuri, 4. Asteğmen Recep Zühtü, 5. Teğmen Afğanlı Abdurrahman.

²³ Cumhuriyet, 17 Mayıs 1933.

Talimatname üzerinde, onun daha o zaman neler yapmak istediğini, yani tasavvur ve gayesini anlamak güç değildir. Ancak onun, daha sonra yaptıklarının hepsini, talimatnamenin kendisine tanıdığı yetkilere bağlamak doğru olmaz. Zira O, daha o zaman “*bu maddeler olsada olmasa da*” birşeyler yapmak azim ve kararında idi. Talimatnamedeki yetkiler, ancak Samsun’a çıkışının ilk aylarında kendisine büyük kolaylık sağlamıştır. Nitekim Erzurum Kongresinden az önce görev ve yetkileri tamamen elinden alınmıştır (9 Temmuz 1919).

3- MUSTAFA KEMAL, MUSTAFA FEVZİ (ÇAKMAK) ve CEVAD (ÇOBANLI) PAŞALAR

“Bir millet, bir memleket için necat (kurtuluş) ve selâmet ve muvaffakiyet istiyorsak, bunu yalnız bir şahıstan hiçbir vakit talep etmemeliyiz.”

Kemal ATATÜRK

Mustafa Kemal Paşa İstanbul’dan ayrılmadan önce, ilerisi için, daha sonra Harbiye Nazırlığı’na getirilecek olan Fevzi (Çakmak) ve o zaman Erkân-ı Harbiye-i Umumiye-Reisliği’ne (Genel Kurmay Başkanlığı) tayin edilen Cevad (Çobanlı) Paşaların destek ve yardımlarını temin etmişti. Gerçekten, Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’da başarıya ulaşmasında bu iki milliyetçi şahsın destek ve yardımlarının büyük payı vardır. Özellikle Fevzi (Çakmak) Paşa Harbiye Nazırı iken Mustafa Kemal Paşa’ya sağladığı büyük destek ve yardımla âdeta Türk İstiklâl Savaşı’nın başlangıcında İstanbul’da başı olmuştu.

Mustafa Kemal’in Fevzi (Çakmak) ve Cevad (Çobanlı) Paşalar ile karşılaşması ve ilerisi için aralarında plân yapmaları şöyle vuku bulmuştur: 15 Mayıs 1919 tarihinde, Fevzi Paşa üzerindeki Genelkurmay Başkanlığı görevini devretmek üzere Cevad Paşa ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi’nde buluşmuşlar ve uzun müzakerelerden sonra aralarında şunlara karar vermişlerdir.

1. Zaten kararlaştırılmış olan üç ordu müfettişliğinin bir an evvel teşkili ile ordunun emir ve kumandasının tanzimi.

2. Mümkün olduğu kadar çok miktarda silâh ve mühimmatın Anadolu’da toplanması ve İtilâf Devletlerine teslim edilmemesi.

3. İstanbul Hükümeti tamamen İşgal Kuvvetlerinin elinde esir olduğundan burada verilecek emirlerin icra edilmemesi için Anadolu’da bir millî irade vucuda getirilmesi.

4. Millî galeyandan istifade olunarak (Kuvay-ı Milliye) teşkili ve millî iradenin buna istinat ettirilmesi.

5. Artık mutlak müdafaa da kalınmayarak tecavüz-kâr düşmanlarımız üzerine mukabil taarruza geçilmesi²⁴.

Üç Büyüklerin Yemini

Bu beş maddenin tahakkuku için lâzım gelen teşebbüslerin ayrıntılarına geçtikleri sırada, Samsun'a hareket etmek üzere bulunan Mustafa Kemal Paşa veda için Erkân-ı Harbiye-i Umumiye dairesine gelmiştir²⁵. Burada Mustafa Kemal Paşa'nın karşılaştığı manzara şudur: Masanın üzerinde bir harita bulunmaktadır. Fevzi Paşa'nın gözlerinden, yüzünden ve tavrından çok dolgun o İduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, Cevad Paşa'nın ne düşündüğünü bir gece önce Sadrazam'ın konağındaki buluşmada öğrenmiştir. Şimdi de Fevzi Paşa'nın ne düşündüğünü merak etmektedir. O bu düşünce ile Fevzi Paşa'ya, "Paşam vaziyeti nasıl mütalâa ediyorsunuz?" diye sormuştur. Fevzi Paşa da âdeta gök gürleri gibi bağırarak, "Anlamıyorum ki efendim, (sağ elinin şahadet parmağı ile haritada İstanbul noktasını göstererek) buradaki rahatımızı feda etmemek için koskoca memleketi veriyoruz" demiştir. Böylece Fevzi Paşa'nın da fikrini öğrenen Mustafa Kemal Paşa, "İçinden sevinmiş ve ferahlamıştır"²⁶.

Herhalde, Fevzi ve Cevad Paşalar da Mustafa Kemal Paşa'yı kendilerine yakın görmüş olmalı ki, biraz önce aralarında tespit ettikleri beş maddelik kararlarını ona da açıklamışlardır. Mustafa Kemal Paşa da bu beş maddelik kararı tamamen uygun ve yerinde bulmuştur. Aralarında, Anadolu'da *milli iradenin* nasıl yaratılabileceği konuşulurken Mustafa Kemal Paşa büyük bir metanetle: "Ben bunu tahakkuk ettirmek üzere Anadolu'ya gidiyorum. Kahraman milletimin sinesinde hayatımı feda edinceye kadar çalışacağım" deyince, bu sözlerden duydukları heyecanla ayağa kalkmışlar; vatanın kurtarılması için beraber çalışacaklarına ve bu uğurda hiçbir şeyden çekinmeyeceklerine yemin etmişlerdir"²⁷.

Fevzi (Çakmak) ve Cevad (Çobanlı) Paşaların destek ve yardımlarını temin eden Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a gönül rahatlığı ile hareket ediyor.

Bunu takiben Mustafa Kemal Fevzi ve Cevad Paşalara, "Yalnız sizlerden bir şey bekliyorum, bana yardım edeceksiniz..." demiş ve onlar da, "Tabii... Evet..." karşılığında bulunmuşlardır. Bu defa Cevad Paşa'ya dönen Mustafa Kemal, "Bilhassa siz Paşam... Asıl salâhiyet makamında siz bulunuyorsunuz.

²⁴ Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İstanbul, 1987, s. 198; Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1953, s. 37.

²⁵ Süleyman Külçe, *Mareşal Fevzi Çakmak*, İstanbul, 1953, s. 108; Akın, 20.5.1948.

²⁶ F.R. Atay, *19 Mayıs*, s. 26.

²⁷ Süleyman Külçe, *A.g.e.*, s. 108; Akın, 20 Mayıs 1948.

Berber yürüyebilecek miyiz?" diye sormuş ve ondan da, "Elbette.." cevabını almıştır. Böylece Mustafa Kemal Paşa, "O halde ilk iş olarak, Ulukışla tarafında bulunurken şimendiferle nakillerine müsaade olunmayan Yirminci Kolordunun yürüyerek Ankara'da hareket etmelerini emir buyurunuz" diyerek ilk istekte bulunmuş ve Cevad Paşa da, "Emir vereceğim" şeklinde bir cevapla onun bu arzusunu yerine getireceğini vaatmiştir. Mustafa Kemal Paşa son olarak Cevad Paşa'dan bizzat kendisi ile muhabere edebilmek üzere özel bir şifre istemiş ve O da, bunu hemen temin etmiştir²⁸.

Cok faydalı geçen bu görüşmeden sonra Mustafa Kemal Paşa arkadaşlarına veda ederek oradan ayrılmıştır.

Gerçekten Mustafa Kemal Paşa'nın Cevad Paşa'dan temin ettiği özel şifre, Samsun'a varışından kısa bir süre sonra çok işine yaramıştır: Damad Ferid Paşa hükümetinin aldatıcı vaatlerle Mustafa Kemal'i Anadolu'dan İstanbul'a çağırdığı zaman, O, gerçek sebebi bu şifre vasıtasıyla Cevad Paşa'dan sormuş ve İşgal Kuvvetleri Komutanlığı tarafından bunda ısrar edilmekte olduğunu öğrenmiştir²⁹.

Öte yandan, Cevad Paşa'nın Ulukışla'dan Ankara'ya hareketini emrettiği 20. Kolordu, Mustafa Kemal Paşa'nın İstiklâl Mücadelesi'nde en büyük güç kaynaklarından biri olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Erkân-ı Harbiyesi'nin başında bulunan Cevad ile Fevzi, Kâzım (Karabekir), Ali Fuad ve Diyarbakirli Kâzım (İnanç) Paşaların, ilerisi için yardım ve desteklerini daha İstanbul'dan ayrılmadan temin etmiştir. Ayrıca Şakir, Cevad ve Diyarbakirli Kâzım Paşalardan böyle bir anlayış ve yardım görmemiş olsaydı müfettişlik yetkilerini ihtiva eden talimatın yazılıp, İşgal Komutanlığı'nın haberi olmadan, Osmanlı Vükelâ Meclisi'nin tasdikinden geçirilmesinin mümkün olmayacağı şüphesizdi³⁰.

Böylece, arkasını bu iki milliyetçi şahsa dayayan Mustafa Kemal, Samsun'a gönül rahatlığı içinde hareket etmiştir.

Cevad Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa ile ilişkisi ortaya çıkınca, görevinden alınmış ve üstelik Malatya'ya sürülmek suretiyle cezalandırılmıştır.

Fevzi Paşa Harbiye Nazırlığı süresince (3 Şubat 1920-5 Nisan 1920) Anadolu'ya silâh sevketme işini büyük bir gizlilik ve sessizlik içinde başarıyla yürütmüş ve İstanbul'un işgalinden sonra da Anadolu hareketine katılmıştır.

²⁸ F.R. Atay, 19. Mayıs, s. 26 vd.

²⁹ F.R. Atay, A.g.e., s. 27.

³⁰ Tefvik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da, İstanbul, 1981, s. 102.